

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА І. ОГІЄНКА

Науково-педагогічна спадщина Івана Огієнка тривалий час не була предметом спеціального дослідження, це і стало поштовхом для подальших розвідок, аналізу досліджень попередніх науковців. Результати аналізу науково-теоретичних досліджень педагогічних ідей Огієнка, зроблені науковцями, дозволили усвідомити стан вивчення порушеної проблеми на сучасному етапі та дійти висновку про необхідність продовження історико-педагогічних досліджень, спрямованих на виявлення значущих для нашої системи освіти ідей, науково-педагогічної спадщини вченого. Багато праць науковця залишилися нерозкритими. В опублікованих роботах досвідчених та молодих дослідників окремі питання розглянуті лише частково. Це стосується передовсім проблем, пов'язаних із формуванням особистості громадянина України, самовдосконаленням та подоланням прояву непристосованості української молоді, сфери родинного та соціального виховання тощо. Однак, незважаючи на досить широкий спектр всіх досліджених аспектів спадщини Івана Огієнка, зокрема педагогічної, на наш погляд, недостатньо вивченою залишається його науково-педагогічна діяльність у період еміграції і більшість його праць до цього часу залишаються недоступними широкому загалу читачів.

Проблемами, пов'язаними зі здобутками української діаспори, на науковому рівні розпочали займатися від середини 1990-х рр. Переважна більшість дисертацій (75 %) припадає на період 2002–2009 рр.

Досліджуючи діячів української діаспори, деякі науковці використовують критерій для класифікації основних їх груп:

1. Перші діячі в еміграції, чиє творче становлення відбувається в Україні: Д. Донцов, В. Липинський, В. Винниченко, Т. Осьмачка, В. Барка, Ю. Бойко, Т. Закидальський, В. Маркусь, В. Маруняк, Є. Маланюк, Ю. Косач І. Огієнко, Д. Чижевський, І. Мірчук, Д. Дорошенко, М. Шлемкевич, В. Янів, Ю. Липа, І. Тесля, Л. Білецький, М. Лівіцький, О. Бочковський, О. Пріцак, Р. Смальстоцький, В. Старосольський, В. Кубійович, А. Ковалів, С. Томашівський, С. Шелухін, М. Шаповал, С. Рудницький, Д. Антонович та ін. Збереження національних традицій, мови, ностальгія за батьківщиною та відчуття образи, несправедливості – ось що об'єднує цих діячів.

2. Ті, хто народився в Україні, але світоглядно сформувався в еміграції – це перше покоління української діаспори, що здійснює власні кроки у науковому та літературному світі: Б. Бойчук, В. Вовк, І. Книш, Б. Цимбалістий, О. Коверко, Ю. Коломієць, Е. Андієвська, М. Царинник, С. Наріжний, Б. Крупницький, Б. Рубчак, Ю. Тарнавський, Ж. Васильківський та ін.

3. Діячі української діаспори з «подвійною ідентичністю» – народжені та сформовані в еміграції, але культура предків їм не дуже цікава, нова культура їм ближче: В. Лисенко, І. Забитко, А. Мельничук, Д. Рига, Л. Шпорлюк, О. Субтельний та ін.

Ми розглянемо одного з українських емігрантів першої групи – це Іван Іванович Огієнко. На сьогодні в літературі про наукову спадщину науковця виявлені конкретні напрями досліджень: науково-педагогічний (А. Алексюк, Н. Ничкало, В. Майборода, Г. Сагач, М. Левківський, Б. Кобзар, С. Болтівець, Г. Опанасюк, Л. Ляхоцька, Т. Роняк та інші); джерелознавчий та бібліографічний (В. Ляхоцький, О. Музичук, С. Гальченко, З. Тіменик); видавничий і редакторський (Т. Ківшар, Ф. Погребенник, М. Тимошик); богословський (А. Колодний, З. Тіменик, Л. Філіпович); мовознавчий (А. Бурячок, Г. Стрельчук, Л. Бондарчук); літературознавчий (О. Мишанич, Є. Сохацька, В. Мацько); втілення національної ідеї (М. Жулинський, А. Качкан, І. Тюрменко).

Одними з перших, хто безпосередньо присвятив себе вивченню наукової спадщини Івана Огієнка, були українські вчені: З. Тіменик (життєписно-біографічний нарис «Іван Огієнко (митрополит Іларіон): 1882–1972», «Огієнкові афоризми та сентенції», М. Тимошик (монографія «Голгофа Івана Огієнка: українознавчі проблеми в державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності»), А. Колодний, М. Кирюшко, Л. Філіпович (короткий нарис біографії і богословської концепції «Митрополит Іларіон»).

Дослідженню наукового доробку вченого присвячені дисертаційні роботи Г. Опанасюк «Виховання гуманної особистості школяра в педагогічній спадщині Івана Огієнка» та Т. Роняк «Проблема виховання учнівської молоді в спадщині І. Огієнка і творче використання її в сучасній школі України».

Педагогічні ідеї Огієнка проаналізовано у багатьох статтях. Наведемо приклад статей. Проблема формування національної самосвідомості учнівської молоді присвячені роботи Н. Уманець, А. Фасолі Л. Архипенко, Г. Бійчук; рідномовним обов'язкам ученого у практиці позакласної роботи розкрито у Н. Кудикіна, В. Чугаєвського, О. Мороз, В. Ляхоцького, Н. Ничкало, Т. Усатенко; методичну підготовку вчителя та виховне значення рідної мови досліджували Л. Ляхоцька, О. Корсакова, Л. Момот, С. Болтівець, В. Руденко Л. Попова, Г. Ткачук, С. Дмитрієв, А. Попович; роль наукової та громадсько-просвітницької діяльності І. І. Огієнка у процесі формування духовного розвитку особистості розкрито у працях О. Зорич, Г. Сагач, І. Кубинської. У статтях З. Тіменика, М. Жулинського, Д. Степовика, І. Тюрменко та ін. розглядаються основні напрями та етапи громадянської, просвітницької та наукової діяльності вченого.

Протягом останніх років у періодичних виданнях України з'явилося ряд статей історичного спрямування, в яких автори розглядають неординарну постать Івана Огієнка крізь призму архівних документів із

відповідним аналізом відтворених у них подій, думок та досягнень. Зокрема публікації В. Ляхоцького «Листи особових фондів ЦДАВО України як джерело до вивчення видавничої діяльності І. І. Огієнка» // *Архіви України*. – Вид-во «Українознавство», 1995. – № 1–3, «Невідомі документи про життя Івана Огієнка (на матеріалах фонду Українського державного університету у Кам'янці-Подільському)» // *Студії з архівної справи та документознавства*. – 1996. – Т. 1; З. Тіменика «Митрополит Іларіон (Огієнко) і митрополит Андрей Шептицький про духовність мови в державотворчому процесі (ретроспективний погляд)» // *Розбудова держави*. – 1994. – № 8; І. Тюрменко «Іван Огієнко – митрополит Іларіон» // *Український історичний журнал*. – 1995. – № 2; М. Тимошика «Повернення книги. До виходу книги І. Огієнко «Історія української літературної мови»» // *Палітра друку*. – 1996. – № 2 тощо.

У дисертаційному дослідженні «Науково-педагогічна спадщина Івана Огієнка в контексті розвитку національної освіти і виховання в Україні» (2004) А. Марушкевич наведені необхідні викладачам історії вітчизняної педагогіки результати, що сприятимуть усвідомленню студентами питань розвитку освіти в Україні з найдавніших часів до наших днів [1]. У дисертації О. Гривнак «Лінгводидактичні ідеї Івана Огієнка» (1996) висвітлено питання зв'язку мови і психічних особливостей українського етносу в концепції вченого, обґрунтовано використання лінгводидактики І. Огієнка для підвищення ефективності педагогічного процесу в сучасній школі [2].

Іван Іванович Огієнко (митрополит Іларіон), державний і громадський діяч, поет і письменник, вчений і педагог. Був він і домашнім вчителем, і засновником та першим ректором Кам'янець-Подільського державного українського університету, все життя працював на ниві освіти як теоретик і як практик. У 1917–1918 відіграв значну роль в українізації вищих навчальних закладів і шкільництва. Є автором численних підручників для початкової і вищої школи, у 1919 р. Огієнко був призначений міністром освіти УНР [3, с. 459–502].

Особиста роль Міністра освіти Івана Огієнка у становленні мовної політики молодій Українській державі щодо вивчення своїх мов представниками національних меншин, відкриття ним кафедри польської мови у Кам'янець-Подільському державному українському університеті висвітлюється Л. Памірською у статті «Культурно-освітні передумови вивчення іноземних мов представниками національних меншин на Волині (20-і роки ХХ століття)». Прикладом для політиків та освітян, які організовують будівництво поліетнічної культури в сучасній Україні, є ставлення Івана Огієнка до розвитку етносів, що населяють Україну [4].

У статті «Українсько-німецькі освітні зв'язки в контексті педагогічної спадщини Івана Огієнка» О. Опанасенко проаналізував українсько-німецькі зв'язки, де показано деякі спільні та відмінні підходи українських та німецьких педагогів щодо освіти й виховання молодого покоління, що, на думку автора, допоможе молоді обох країн

підготуватися до складного процесу євроінтеграції [5].

Найбільш вагомим внеском І. Огієнка до педагогічної думки України є розробка та реалізація концепції національного виховання. Свої ідеї національного виховання педагог втілював як автор підручників рідної мови. У своїй статті Л. Ляхощка «Хочеш добра своїй нації – не нехтуй рідною мовою...» (Почат. шк. – 1997. – № 12. – С. 1–5) детально аналізує, що саме з першої читанки дитина одержує початкові уявлення про світ, долучається до мовного багатства свого народу. Як зазначав учений, гарний підручник із рідної мови – то національне надбання. Укладаючи підручники, він вважав доцільним використання віршів Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки та інших класиків, а також надавав великого значення наочним засобам навчання: малюнкам, таблицям, ілюстраціям [6, с. 1–5].

У 1918 році Огієнко почав працювати над створенням своєрідного порадики студентам, вчителям, учням і всім, хто бажав самостійно вивчати українську мову. Того ж року у видавництві книгарні Є. Череповського, що видавало переважно україномовну літературу, побачив світ його ґрунтовний бібліографічний покажчик «Українська мова».

Захоплення Кам'янця-Подільського більшовицькими військами (16 листопада 1920) змусило Огієнка емігрувати до Польщі. З 1920 жив у місті Тарнові, де заснував видавництво «Української Автокефальної Церкви», що випускала брошури і невеликі за обсягом книги, автором яких був і сам Огієнко. Заснувавши Теологічне товариство та здійснивши реорганізацію богословського факультету Манітобського університету, він очолював Науково-Богословське товариство, розгорнув велику науково-дослідницьку та видавничу діяльність, відновивши видання і редагування науково-популярного журналу «Наша культура» (1951–1953, від 1954 – «Віра і культура») [7, с. 6–11].

Під час перебування у Варшаві розгортає активну просвітницьку і видавничу діяльність: засновує науково-популярні щомісячники «Рідна мова» (1933–1939), «Наша Культура» (1935–1937), приступає до видання 30-томної «Бібліотеки українознавства», тритомного збірника «Визволення України», пише й видає цілий ряд своїх наукових праць, продовжуючи багаторічну працю над перекладами Святого Письма українською мовою. Серед найпомітніших досліджень цього періоду – десятитомна «Історія церковнослов'янської мови». Проблеми мови особливо гостро постали в часи еміграції, оскільки відірваність від батьківщини негативно позначається і на мові. Дбаючи про долю дітей і підлітків українських емігрантів, Іван Огієнко, не маючи надії на польську владу, звертається до провідників українських православних приходів у Америці і Канаді з настійливим закликом порятувати українських дітей. У 1949 році у Вінніпезі вийшла друком Огієнкова «Історія української літературної мови». І весь цей час про неї в українському радянському мовознавстві практично зовсім не знали. Не могли ознайомитися з цією працею навіть

учені-фахівці тому, що у наших наукових бібліотеках всі ці роки її не було, але серед української спільноти за кордоном вона стала дуже популярною.

Особливістю педагогічної спадщини Огієнка є те, що він не відокремлював церкву від виховного процесу на тій підставі, що українська православна церква виховує любов та повагу до України, до української мови, зберігає національну ідентичність її народу. «Усе своє рідне, усе своє наймиліше й найсолодше, усе своє найближче для кожного з нас зібране в рідній вірі й церкві прабабків наших... Віра і церква – це найперша національна ознака нашого народу. Власне в них і біля них тримаються всі істотні національні прикмети народу. Для українців православ'я – душа їхня». [8, с. 17–18].

Про те, що у науковий обіг Огієнко ввів таке поняття, як «рідномовне виховання», ми можемо дізнатися зі статті О. Коркішко «Становлення патріотичного виховання в 19–20 ст.: (історичний аспект)» (Рідна шк. – 2004. – № 2. – С. 60–62). Провідну роль у патріотичному вихованні І. Огієнко відводив сім'ї, адже саме в ній дитина вперше чує рідну мову, долучається до споконвічних традицій, вчиться шанобливо ставитися до батьків, родичів, сусідів. Увесь виховний процес має ґрунтуватися на таких духовних цінностях як Бог, родина, рідна мова, культура і батьківщина [9, с. 60–62].

Піклування І. Огієнка про вчителя не обмежувалася настановними заходами, він був ще й чудовим методистом, розумів, що для становлення української освіти потрібні нові підручники, і сам створив низку підручників та посібників для школи й самонавчання. У статті «Добрий підручник – шлях до учня (Іван Огієнко як автор і видавець національного підручника)» [10, с. 175–185] Л. Ляхоцька (м. Київ) розкриває новаторство науковця у підручникотворенні, яке апробоване у процесі практичної роботи самого педагога.

Улітку 1944 р. Огієнко змушений був емігрувати у Словаччину, потім до Швейцарії (жив у Лозанні), а у вересні 1947 р. – до Канади у місто Вінніпег, де редагував літературно-науковий місячник «Слово істини». 8 серпня 1951 р. на Надзвичайному Соборі у Вінніпезі обраний предстоятелем Української Греко-Православної церкви у Канаді і митрополитом Вінніпегу. Огієнко доклав чимало зусиль для організації та розбудови українського національно-культурного та релігійного життя у Канаді.

У праці І. Кучинської «Виховання духовних цінностей дітей та молоді у творчій спадщині Івана Огієнка» детально проаналізовано, систематизовано і узагальнено погляди Огієнка на виховання молодого покоління [11, с. 4].

Важливу роль Івана Огієнка-педагога розкриває Л. Ляхоцька, кандидат педагогічних наук, у статті «Сучасні аспекти андрагогіки в контексті педагогічної спадщини Івана Огієнка» [12, с. 205–218]. Саме з іменем І. Огієнка вона пов'язує формування андрагогічного підходу в

Україні на початку ХХ століття, детально аналізує його андрагогічні погляди та діяльність, спрямовану на розвиток освіти дорослих. Це, в першу чергу, прагнення І. Огієнка налагодити підготовку вчителів нової генерації: робота в Товаристві шкільної Освіти, підготовка і проведення Всеукраїнських з'їздів учителів і професорів, численні виступи перед учителями, написання підручників для самостійного навчання, відкриття українських університетів і гімназії для дорослих, народних університетів і Педагогічної академії, курсів з підготовки та перепідготовки вчительських кадрів. Це також різнопланові зв'язки І. Огієнка з організацією «Просвіта», створення бібліотек як осередків самоосвіти дорослих [12, с. 213]. Його ідеї актуальні для сучасної педагогіки дорослих і практики роботи закладів післядипломної освіти.

1. Іван Огієнко в усьому був яскравою особистістю, умів власним прикладом, образним словом запалити серця слухачів як прекрасний оратор, вчитель, професор, ректор, міністр чи священнослужитель. Т. Франчук, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Кам'янець-Подільського національного університету, у статті «Лектор, якому аплодували слухачі: складові успіху» робить спробу розкрити складові успіху оратора, професійну поліфункціональність лектора. Авторка вважає, що феномен Огієнка ще не до кінця оцінений і вивчений нашими сучасниками, а поле для подальших наукових пошуків широке і благодатне [13, с. 242–246].

Перевидані найголовніші фундаментальні праці ученого: «Українська культура», «Історія українського друкарства», «Історія української літературної мови», «Дохристиянські вірування українського народу», «Життєписи великих українців», «Наука про рідномовні обов'язки».

Усі дослідження, здійснені науковцями, різнопланові, стосуються різних проблем, пов'язаних із особистістю і науково-педагогічною діяльністю Івана Огієнка та ґрунтуються на першоджерелах – працях ученого. Переважна більшість статей – інтерпретація образу Огієнка-педагога. Частина – висвітлює передовий досвід втілення його ідей у практику роботи сучасних навчальних закладів. У своїй сукупності наукові дослідження сприяють формуванню іміджу І. Огієнка як духовного провідника українського народу, ученого, громадянина, патріота, показують величезний потенціал його духовної спадщини.

Ідеї Івана Огієнка повинні й надалі втілюватися в життя не лише державою і урядом, але, насамперед, вчителями середньої школи. Їх всебічне, глибоке і творче використання допоможе нашій сучасній школі створити ту основу, яка найбільшою мірою відповідатиме головному завданню освіти незалежної України – досягненню нею світового рівня.

При Кам'янець-Подільському університеті створено Центр огієнкознавства, який очолює професор кафедри історії української літератури та компаративістики, голова Всеукраїнського товариства Івана

Огієнка, кандидат філологічних наук, професор Є. Сохацька. Творча спадщина Івана Огієнка має, без сумніву, величезний виховний потенціал, що є досить важливо для сучасних педагогів – дослідників його творчості.

Реалії нашого сьогодення не лише дають підстави для подальшого вивчення досвіду педагога І. Огієнка, але й спонукають до його відродження та впровадження в життя. Його педагогічні ідеї залишаються вагомими і важливими для розвитку сучасної школи й залишаються актуальними до нинішніх проблем освітян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Науково-педагогічна спадщина Івана Огієнка в контексті розвитку національної освіти і виховання в Україні : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Марушкевич Алла Адамівна. – К., 2004. – 402 с.
2. Гривнак О. С. Лінгводидактичні ідеї Івана Огієнка Лінгводидактичні ідеї Івана Огієнка : автореф. дис.на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / О. С. Гривнак. – К., 1999. – 22 с.
3. Тюрменко І. І. Іван Огієнко (Митрополит Іларіон) / І. І. Тюрменко // Історіографічні дослідження в Україні : зб. Інституту історії України НАН України. – 2002. – Вип. 12. – С. 458–508.
4. Памірська Л. Ю. Культурно-освітні передумови вивчення іноземних мов представниками національних меншин на Волині (20-і роки ХХ століття) / Л. Ю. Памірська // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: науковий збірник: серія історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет, 2008. – Вип. V. – 416 с.
5. Опанасенко О. І. Українсько-німецькі освітні зв'язки в контексті педагогічної спадщини Івана Огієнка / О. І. Опанасенко // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник: Серія історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2006. – Вип. III. – 284 с.
6. Ляхоцька Л. Л. Хочеш добра своїй нації – не нехтуй рідною мовою... / Л. Ляхоцька // Початкова школа. – 1997. – № 12. – С. 1–5.
7. Краснодемська І. Й. Внесок вчених української діаспори європейських країн у розвиток українознавства (20–60-ті рр. ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 09.00.12 «Українознавство» / І. Й. Краснодемська. – К., 2010. – 20 с.
8. Іларіон (Митрополит). Книга нашого буття на чужині: Бережимо все своє рідне! / Іларіон (Митрополит) // Ідеол.-іст. нариси. – Вінніпег : Укр. Наук. Богослов. Т-во, 1956. – 168 с.
9. Коркішко О. О. Становлення патріотичного виховання в 19–20 ст.: історичний аспект / О. Коркішко // Рідна шк. – 2004. – № 2. – С. 60–62.
10. Ляхоцька Л. Добрий підручник – шлях до учня (Іван Огієнко як автор і видавець національного підручника) // Науковий збірник Кам'янець-

- Подільського державного університету, Всеукраїнське товариство І. Огієнка; Є. Сохацька (ред.). – Серія: Історія та філологія. – Кам'янець-Подільський, 2003. – С. 175–185.
11. Кучинська І. О. Виховання духовних цінностей дітей і молоді у творчій спадщині Івана Огієнка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / І. О. Кучинська. – К., 2000. – 20 с.
  12. Ляхоцька Л. Л. Сучасні аспекти андрагогіки в контексті педагогічної спадщини Івана Огієнка / Л. Л. Ляхоцька // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник: Серія історична та філологічна. Вип. II. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2005. – 256 с.
  13. Франчук Т. І. Лектор, якому аплодували слухачі: складові успіху / Т. І. Франчу // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник: Серія історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2006. – Вип. III. – 284 с.
  14. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. / О. І. Вишневський. – вид. 3-є, доопрац. і допов. – К. : Знання, 2008. – 566 с.
  15. Руденко Ю. Основи сучасного українського виховання / Ю. Руденко. – К. : В-во ім. О. Теліги, 2003. – 328 с.